

Parhyndamysyňyz?

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 23 января, 2025

Parhyndamysyňyz? PARHYNDAMYSYŇYZ?

Merkizi metbugat serişdelerinde – işlemedik gazetim we teleýaýlymym galmady. Habar beriş merkezlerinde hemise şuny eşitdim:

- Kipr habarlary okalmaýar.
- Kipr habarlaryna tomaşa edilmeýär, diňlenmeýär.

Üns berýän bolsaňyz, soňky ýyllarda metbugatda Kipr habarlaryna duş gelýän dälsiňiz.

Ýogsam bolmasa, Kipr 1950-nji ýyllardan başlap 80-nji ýyllaryň ortalaryna çenli türk jemgyyetçiliginiň üns merkezindäki ýerini hemise gorap geldi.

Türkiýäniň syýasy durmuşynda 90-njy ýyllardan bări barha giňän dindar gatlaklaryň «milli dawa» hasaplam Kipri näme üçin üns merkezinden düşdi (ýa-da düşürildi)?

Ine... Kiprde ýekşenbe günü çekişmeli geçjek prezidentlik saýlawy bar, iňňän möhüm bu saýlaw türk habar beriş serişdeleriniň perwaýszlygy dowam edýär.

Kipriň türk halkynyň duýgusyndan-hakydasından çykaryljak bolunmagynyň düýp maksady nämedi? Gynansak-da, olar muny başardylar. Muňam üstesine:

Köp kişi Kipr Türk Respublikasyny «emeli döwlet» hasaplaýar. Baýdagyny ýaňsa alýanlary-da gördüm! Taryhyndan üzňeleşdirilenlere şuny ýatladýaryn:

Kipriň baýdagы 1616-njy ýlda Osmanlynyň ispanlara garşı alyp baran Kipriň golaýyndaky Gelidonýa burny deňiz söweşinde osmanly gämileriniň ýelkenlerinde parlaýardy. Kipriň baýdagы 27 ýlllyk däl, 404 ýlllykdyr...

Hiç kime taryhdan sapak berjek bolamok, ýone «gowy bilýändiris» öýtdükleri Kipr birem grek agalygyna girmedи, Osmanlydan öñ Wenesiýa we Rim-Wizantiýa bardy. Müsür bardy, hettler bardy, finikiýalylar bardy, arap-emewiler bardy, luziniýalylar bardy... Ýeri bolýa, esasy gürrüñimize dolanalyň...

■ LELLIM ÇAĞA

Gürrüñimiz şu:

Soňky on ýyl bări Kipr Türkiyäniň däl-de, Günbataryň üns merkezinde köp ýer almaga başlady.

Ilki bolan zatlar şudy:

Iňlisleriň ikinji jahan urşundan soň adadan çykmagy bilen rumlar Kipre doly eýelik etmek ûcın etniki agzalalygy körükledi. (Ýogsam bolmasa, adada 450 ýyllap höküm süren osmanly rumlary edil türklere garaýsy ýaly deňgyraňly garady, diline-de-dinine-de goşulmady.)

Adada wagtlaýyn parahatçylygy üpjün etmeginiň yzysüre rumlar türklere weto hukugy ýaly kepillilikleri beren 1960-njy ýylyň Komstitusiýasyny üç ýyldan soň üýtgetmek islediler welin, içerki çaknyşyklar başlady.

Rumlaryň «Akritas» meýilnamasynyň düýp maksady – «EOKA» faşistik guramasynyň üsti bilen Kipri Gresiýanyň düzümine birikdirmekdi. Gresiýa XIX asyryň ahyrlarynda Krit adasynda edenlerini bu gezek Kiprde-de gaýtalamaq isleyärди. (Bu barad giňişleýin maglumat üçin «Hürriyet» gazetiniň 21.02.2010-njy ýyldaky «Krit» makalamy tapyp okamagyňzy maslahat berýärin.)

Netijede... EOKA-nyň lideri Mikos Sampsonyň Kipri eýelemek maksady bilen 1974-nji ýlda harby agdarylyşyk geçirdi. Hem harby agdarlyşygy, hemem rumlaryň gandöküşikli hereketlerini togtatmak maksady bilen – adada parahatçylygy üpjün etmek üçin Türkiye «Atilla» operasiýasyny geçirdi. (Ýewropa geňeşi-de, hatda Afinynyň Ýokary sudy hem bu harby operasiýanyň dogry we esaslydygyny makullady.)

Yzyndan meseläni diplomatiki ýollar bilen çözäge çalyşdylar.

Biz şeýle diýdik: iki döwletli çözgüt bolsun.

Kabul etmediler.

Diýdik: konfederasiýa bolsun...

Kabul etmediler.

Ýene diýdik: Fransiýa garaşly Monako mysaly Demirgazyk Kipr awtonom bolsun we Türkiyä garaşly bolsun.

Onam kabul etmediler.

Rumlar Günbataryň lellimligine dowam etdiler, häzirem

šeýdýärler, olaryň federasiýa düzgünini isläp-islemeýändikleri-de anyk belli däl...

■ AÝGYTLAÝJY SAÝLAW

Kipr elli ýyla golaý wagt bări Türkîyäniň, Gresiýanyň we Angliýanyň esasy meselesi bolup geldi.

Günorta Kipr 2004-nji ýylда Ýewropa bileleşigine (ÝB) kabul edilensoň, muňa Ýewropa hem goşuldy. Şol wagt ÝB-niň zory bilen AKP häkimiýetine ýerlerimiziň bir kysmyny elden giderden «Annan meýilnamasy» mejburulygy amala aşyryldy...

ÝB Kipr türklerini öz tarapyna çekmek we olary integrasiýalaşdyrmak üçin «Maliye goldawyny bermek» (FAR) ýaly sçýotlary açyp, raýat-jemgyýetçilik guramalaryna 520 million euro paýlady! Talyplara ÝB-ne girýän ýurtlara gitmek üçin ýeňillikler döretdi we ş.m.

Gepi uzadyp durjak däl: 2010-njy ýylда Kipriň golaýynda deňiziň astynda tebigy gaz gorlary tapyldy welin, Kipr bütindünýä meselesine öwrüldi duruberdi.

Ysraýyl, Müsür, Liwan, Gresiýa, Günorta Kipr dil birikdirdiler. ABŞ-nyň «Exxon Mobil», Fransiýanyň «Total», İtaliýanyň «Eni», hatda «Shell» ýaly kompaniyalar ara girdi. Bularyň hemmesi Günorta Kipr hökümétine «Eksklýuziw ykdysady region» deklarasiýasyny kabul etdirip, Gündogar Ortaýer deňziniň ýataklaryndaky çig mal gorlaryna eýe bolmak isledi. Barsynyň maksady Demirgazyk Kipr Türk respublikasy (DKTR) we hususanam Türkîyedi...

ÝB Osmanlyny bölek-bölek eden «Sewr şertnamasyna» meñzes «Sewilla kartasyny» orta atdy. Çekişmeler, dartgynlylyklar dowam edýär... Bugün Kipr strategik we geosyýasy taýdan ÝB, NATO, ABŞ ýaly gegemonlyk satýan güýçleriň üns merkezinde. Türkîye ýeke özi bularyň hemmesine baş bermejek bolýar...

A DKTR näme?

Şular ýaly dartgynly syýasy atmosferada geçirilýän DKTR-yň prezident saýlawlaryna nädip sowuk-sala garap bilýäriskä?

Kipr türkleri ses sandyklarynyň başynda gelejekki ykbalyny çözäge taýýarlanýar – olar hak-hukuklaryndan, ýerlerinden we

gelejekde öz paýlaryna düşjek tebigy baýlyklardan tamasyny üzmeli? Yene janyny we malynы Rum tarapyna bermelimi? Kaan Jenk Salihoglunyň «Kaynak Yayınları» neşirýatynda çapdan çykan «Gündogar Ortaýer deñzinde sadranç» (“Doğu Akdeniz’de Satranç”) kitabyny okamaklygy hemmäñize maslahat berýarin...

Soner ÝALÇYN.

«SÖZCÜ» gazeti, 16.10.2020 ý.

Terjime eden: Guwanç MÄMILIÝEW. Publisistika